

اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال هفدهم، شماره ۶۷، پاییز ۱۳۸۸

بررسی اشتغال‌زایی بخشهای اقتصادی ایران با تأکید بر بخش کشاورزی

علی اصغر اسفندیاری*، فرهاد ترحمی**

تاریخ پذیرش: ۸۷/۱۰/۲۲

تاریخ دریافت: ۸۶/۱۰/۳

چکیده

در این تحقیق با به کارگیری آخرین جدول داده - ستانده ایران (۱۳۸۰)، پتانسیل اشتغال‌زایی، درآمدزایی و تولید بخشهای مختلف با استفاده از شاخصهای گوناگون بررسی می‌شود. در ضمن نقش بخش کشاورزی از لحاظ تولید، درآمد و اشتغال در میان دیگر بخشهای اقتصاد ایران نیز تبیین می‌گردد.

نتایج نشان می‌دهد که بخش کشاورزی (۱)، روغن‌ها و سایر محصولات غذایی (۵) و ساختمان (۲۶) رتبه اول تا سوم اشتغال‌زایی را در میان بخشهای اقتصادی دارند. مقایسه کشش تولید کل و کشش اشتغال کل نشان می‌دهد که از ۳۵ بخش اقتصاد ایران تنها ۷ بخش کشش

e-mail: tarahomi2007@yahoo.com

* استادیار دانشگاه آزاد، واحد علوم و تحقیقات اهواز

** عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور اهواز (نویسنده مسئول)

اقتصاد کشاورزی و توسعه - سال هفدهم، شماره ۶۷

اشتغال بیشتر از کشش تولید دارند و این، همجهت با نظریه صندوق بین المللی پول (۲۰۰۲) است که بیان می‌دارد به رغم نرخ رشد بالای تولید در ایران، نرخ رشد اشتغال ناچیز است.

طبقه‌بندی JEL: Q0, J01, D57, C67

کلید واژه‌ها:

بخش کشاورزی، اشتغال، کشش، داده - ستانده

مقدمه

بررسی روند جمعیت طی ۳۰ سال گذشته توجه بیشتر به مشکل اشتغال را می‌طلبد. طی سالهای ۱۳۵۵-۱۳۶۵ ایران شاهد نرخهای بالای رشد جمعیت بود که به ۳/۹۱ درصد در سال رسید (نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۷۵). جمعیت متولد شده در این دهه با یک وقفه ۲۰-۲۵ ساله در سالهای ۱۳۷۵-۱۳۹۰ وارد بازار کار می‌شوند و بر نرخ عرضه عامل کار می‌افزایند. از سوی دیگر با گسترش سریع دانشگاه‌ها در سالهای پس از جنگ، بخشی از عامل کار برای مدتی از بازار کار خارج می‌شود و پس از فراغت از تحصیل، بر فشار عرضه عامل کار می‌افزاید. نرخ مشارکت ۱۵ درصدی زنان (آمارگیری از ویژگیهای اشتغال و بیکاری خانوارها، ۱۳۸۰) اگرچه چندان زیاد به نظر نمی‌رسد، ولی روند این مشارکت در بازار کار در حال افزایش است. پوشش تحصیلی، سطح هزینه‌های زندگی، تغییر نگرشهای فرهنگی از جمله عوامل افزایش مشارکت زنان در بازار کار به شمار می‌روند. از طرف دیگر در بعد تقاضای نیروی کار وضعیت مناسبی مشاهده نمی‌شود. محدود بودن نرخ رشد بخشهای مختلف اقتصادی، نرخ پایین انباشت سرمایه، پیدایش فناوریهای جدید از جمله عوامل محدودکننده تقاضای نیروی کار در حال حاضر هستند. اگرچه پیش‌بینی برنامه چهارم توسعه فزونی تقاضای نیروی کار را نسبت به عرضه نیروی کار نشان می‌دهد (قانون برنامه چهارم توسعه)، ولی باید پذیرفت که معضل بیکاری همچنان کشور را تهدید می‌کند و با فرض اجرای صحیح تمام

بررسی اشتغال‌زایی

مصوبات و قوانین طی برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۴-۱۳۸۸)، اقتصاد ایران در پایان برنامه، بیکاری ۸/۴ درصدی را تجربه خواهد کرد. در همین راستا می‌توان از طریق شناسایی و رتبه‌بندی بخشهای کلیدی^۱ اقتصاد ایران از دیدگاه اشتغال، موجبات رشد بیشتر اشتغال را در کشور فراهم نمود. از سوی دیگر کشاورزی کلیدی‌ترین بخش در هر اقتصادی به شمار می‌آید. در حقیقت، سایر بخشهای اقتصادی به تدریج و با توجه به نیازهای بخش کشاورزی به وجود آمده‌اند. نیاز به ابزار و آلات کشاورزی در توسعه صنعت و همچنین مبادله محصولات، در توسعه بخش خدمات نقش مهمی بازی کرده‌اند. با اینکه پس از انقلاب صنعتی، بخش صنعت از اهمیت نسبی بیشتری در تولید برخوردار گردید، اما امروزه همچنان از بخش کشاورزی به عنوان محور رشد و توسعه اقتصادی نام می‌برند. درجه کاربری بالای بخش کشاورزی در مقایسه با دیگر بخشها و امکان کسب درآمد ارزی از طریق صادرات و همچنین صرفه‌جویی در مصارف ارزی درخصوص کاهش واردات محصولات کشاورزی از طریق افزایش تولیدات داخلی، راهبردی بودن برخی از محصولات این بخش و فراهم‌آوری برخی داده‌های مورد نیاز برای بخشهای صنعت و خدمات از جمله دلایل اهمیت بخش کشاورزی در اقتصاد ملی است. با اینکه در سده اخیر، گامهایی در توسعه صنعتی ایران برداشته شده اما همچنان بخش کشاورزی به طور مستقیم و غیرمستقیم زمینه اصلی فعالیتهای اقتصادی بسیاری از ساکنان کشورها از جمله ایران را تشکیل داده است. یادآوری می‌شود که پس از انقلاب اسلامی، در هر یک از برنامه‌های اول، دوم، سوم و چهارم توسعه نیز همواره از کشاورزی به عنوان محور توسعه نام برده شده است.

جدول داده - ستانده^۲ یکی از الگوهایی است که با استفاده از آن می‌توان به بررسی و محاسبه کمی تولید و اشتغال بخشهای مختلف اقتصادی پرداخت. این الگو تاکنون مورد استفاده بسیاری از اندیشمندان قرار گرفته است. اسفندیاری (۱۳۸۱) با به کارگیری جدول داده

1. key sectors

2. input - output table

اقتصاد کشاورزی و توسعه - سال هفدهم، شماره ۶۷

- ستانده سال ۱۳۷۰ (شامل ۳۰ بخش)، پتانسیل اشتغال و تولید بخشهای مختلف را از روشهای راس موسن^۱، هزاری^۲ و دیاموند^۳ محاسبه کرده است. نتایج نشان می‌دهد که صنایع کلیدی از دیدگاه اشتغال تا حد زیادی با صنایع کلیدی از دیدگاه تولید متفاوت است. همچنین کشاورزی در ۳ الگو از ۴ الگو به کار رفته، در رتبه اول بخشهای کلیدی است. تحقیق اسفندیاری گرچه از جمله اولین پژوهشهای صورت گرفته در مورد اشتغال با استفاده از جدول داده - ستانده است ولی در هیچ کدام از روشهای به کار گرفته شده اندازه نسبی بخش لحاظ نمی‌گردد.

بیدآباد (۱۳۸۳) با استفاده از جدول داده - ستانده سال ۱۳۷۰ به بررسی وضعیت بخش کشاورزی از نظر اشتغال پرداخته است. وی از شاخصهای پیشین، پسین، یکپارچگی و قدرت و حساسیت انتشار استفاده نموده و جدول ۷۸ بخشی سال ۱۳۷۰ را در ۲۲ بخش تجمع نموده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بخش کشاورزی پس از بخش خدمات مالی می‌تواند در ایجاد اشتغال در کشور بیشترین اثر را داشته باشد. گرچه این تحقیق اشتغال بخشها را از جوانب و روشهای گوناگون بررسی نموده، ولی در هیچ یک اندازه تقاضای نهایی بخشها لحاظ نگردیده ضمن اینکه در دو تحقیق فوق از جدول داده - ستانده غیرآماري سال ۱۳۷۰ استفاده شده است. لذا در تحقیق حاضر ضمن به کارگیری آخرین جدول داده - ستانده آماری موجود در کشور، بحث اشتغال بخشها در تفصیلی‌ترین صورت ممکن (۳۵ بخش) مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

نظریه و روش تحقیق

برای بررسی ارتباط بین اشتغال و تولید در جدول داده - ستانده فرض می‌شود که تقاضای نیروی کار در هر بخش با سطح تولید آن بخش در مقطع زمانی مورد نظر متناسب

-
1. Rasmussen
 2. Hazari
 3. Diamond

بررسی اشتغال‌زایی
است. اگر فرض شود L_i تعداد شاغلان بخش i ام و X_i کل ستانده بخش i در دوره مورد
بررسی باشد، ضریب اشتغال^۱ بخش i ام (e_i) را می‌توان به صورت زیر نشان داد (کشاورز،
۱۳۸۳):

$$e_i = \frac{L_i}{X_i} \quad i = 1, 2, \dots, n \quad (1)$$

بنابراین، ضریب اشتغال از تقسیم اشتغال هر بخش به ستانده کل آن بخش به دست
می‌آید. ضریب اشتغال به این مفهوم است که به ازای یک واحد تولید بخش i ام به چه میزان
شغل نیاز است. اگر هر یک از e_i ها در قطر اصلی یک ماتریس $n \times n$ نوشته شوند و دیگر
عناصر این ماتریس برابر صفر منظور شوند، ماتریس ضرایب اشتغال ایجاد می‌شود؛ لذا خواهیم
داشت (Tarahomi, 2008):

$$e = \begin{bmatrix} e_1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & e_2 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & 0 & 0 & e_n \end{bmatrix} \quad (2)$$

با ضرب ماتریس ضرایب اشتغال در ماتریس معکوس لئونتیف^۲، ماتریس معکوس
اشتغال (L) به دست می‌آید (همان منبع):

$$L = e(I - A)^{-1} \quad (3)$$

برای محاسبه توان بالقوه بخشهای مختلف اقتصاد، ماتریس معکوس اشتغال (L) در بردار
تقاضای نهایی^۳ ضرب می‌شود؛ به بیان دیگر خواهیم داشت (همان منبع):

$$P = L.Y \quad (4)$$

مجموع ستونی عناصر ماتریس معکوس اشتغال، ضریب فزاینده اشتغال را نشان می‌دهد.
این شاخص مبین حجم اشتغال افزایش یافته در اقتصاد در صورت افزایش یک میلیون ریال در
تقاضای نهایی بخش j است.

-
1. employment coefficient
 2. Leontief inverse matrix
 3. final demand

کشش اشتغال درصد تغییرات اشتغال کل اقتصاد را به ازای یک درصد تغییر در تقاضای نهایی از ستانده یک بخش مفروض اندازه گیری می کند. بنابراین، کشش اشتغال یک بخش در کل نظام اقتصادی به صورت زیر تعریف می شود (کشاورز حداد، ۱۳۸۳):

$$E_j^e = \frac{\delta L}{\delta F_j} \times \frac{F_j}{L} \quad (5)$$

که در این رابطه L تعداد شاغلان کل اقتصاد، F_j تقاضای نهایی از ستانده j ، ضریب فزاینده اشتغال بخش j است. به عبارت دیگر شاخص فوق نشان می دهد که به ازای یک درصد افزایش در تقاضای نهایی بخش مفروض (مثلاً j) تعداد کل شاغلان کشور چند درصد افزایش می یابد. کشش اشتغال به دو بخش کشش اشتغال مستقیم و کشش اشتغال غیرمستقیم تقسیم می شود. رابطه ۶ کشش اشتغال مستقیم و یا همان درصد تغییرات اشتغال بخش مورد نظر (مثلاً j) به یک درصد تغییر در تقاضای نهایی همان بخش را نشان می دهد (Tarahomi, 2008).

$$E_j^{ie} = \frac{\delta L_j}{\delta F_j} \times \frac{F_j}{L_j} \quad (6)$$

که در این رابطه L_j تعداد شاغلان بخش j ، F_j تقاضای نهایی بخش j و $\frac{\delta L_j}{\delta F_j}$ عناصر قطر اصلی ماتریس معکوس اشتغال است. کشش غیر مستقیم اشتغال از تفاضل کشش کل و کشش مستقیم به دست می آید. به عبارت دیگر این کشش اثر افزایش تقاضای نهایی بخش j در تعداد کل اشتغال کشور است به قسمی که شاغلان ایجاد شده در همان بخش از آن کسر شده باشد. در این تحقیق از آخرین جدول داده - ستانده آماری موجود در کشور (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۰) استفاده شده است. این جدول شامل ۹۱ بخش است و برای اینکه با آمار اشتغال بخشهای اقتصادی مطابقت داشته باشد در ۳۵ بخش تجمیع شده است. برای انجام محاسبات از دو نرم افزار MATLAB 7.1 و Excel 2007 استفاده گردیده است.

نتایج و بحث

۱. توان بالقوه تولید و درآمد و اشتغال بخشهای اقتصاد ایران طبق جدول ۳۵ بخشی سال ۱۳۸۰

همان گونه که در جدول ۱ مشاهده می شود، خدمات عمده فروشی و خرده فروشی (۲۷)،

کشاورزی (۱)، زغال سنگ، آهن و مس (۳) به ترتیب با ۱۱/۰۹، ۹/۰۱، ۸/۶۲ درصد از

بررسی اشتغال‌زایی

کل، بیشترین پتانسیل بالقوه تولید را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین بخشهای تنباکو (۶)، مبلمان (۱۶) و چوب (۱۰) کمترین پتانسیل بالقوه تولید را دارند. از دیدگاه اشتغال، بخشهای کشاورزی (۱)، خدمات عمده‌فروشی و خرده‌فروشی (۲۷) و ساختمان (۲۶) به ترتیب با ۳۰/۱، ۱۷/۸ و ۸ درصد از کل، بیشترین پتانسیل بالقوه اشتغال را به خود اختصاص داده‌اند. در ضمن بخشهای ماشین‌آلات دفتری و محاسباتی (۱۹)، مبلمان (۱۶) و پوشاک (۸) کمترین پتانسیل بالقوه اشتغال را دارند. با به کارگیری توان بالقوه اشتغال در سال ۱۳۸۰ به نرخ بیکاری ۱۸/۱۹٪ می‌رسیم که با نرخ بیکاری اعلام شده در سال ۱۳۸۰ یعنی ۱۴/۷۳ درصد ۳/۴۶٪ تفاوت دارد. اختلاف بین اشتغال بالقوه و اشتغال بالفعل حدود ۳ میلیون نفر است. بیشترین تفاوت مربوط به بخش کشاورزی (۱) است که توان ایجاد ۶۲۹۳۲۷ نفر شغل را دارد ولی از آن استفاده نمی‌شود. کمترین اختلاف مربوط به بخش ماهیگیری (۲) است که تنها ۳۴۵ نفر تفاوت بین اشتغال بالقوه و بالفعل آن است. با توجه به محاسبات، بخشهای خدمات عمده‌فروشی و خرده‌فروشی (۲۷)، خدمات حمل و نقل و پست و مخابرات (۲۹) دارای پتانسیلهای بالقوه مناسبی برای اشتغال هستند که به صورت بالفعل از آنها به خوبی استفاده نمی‌شود و جای آن دارد که مورد توجه سیاستگذاران قرار گیرند. از دیدگاه درآمد، بخشهای خدمات اداری - دفاعی و تامین اجتماعی (۳۲)، خدمات آموزشی (۳۳) و خدمات حمل و نقل و پست و مخابرات (۲۹) بیشترین درآمدزایی بالقوه را دارند. در ضمن بخشهای جواهرات و کالاهای متفرقه طبقه‌بندی شده در جای دیگر (۲۵)، ماهیگیری (۲) و چوب (۱۰) کمترین پتانسیل درآمدزایی را دارند.

اقتصاد کشاورزی و توسعه - سال هفدهم، شماره ۶۷

جدول ۱. پائسل باقوه بخشهای مختلف جدول داده - ستانده ۲۵ بخشی از دیدگاه انتقال و تولید و درآمد

شماره بخش	نام بخش	پائسل باقوه تولید (ریال)	درصد	پائسل باقوه انتقال (ریال)	درصد	پائسل باقوه درآمد (ریال)	درصد
۱	کشاورزی	۱۶۰۳۴۴۰۴۶	۹/۰۱	۶۸۷۳۱۵۰	۳۰/۱۲	۱۸۶۳۲۲۵	۱
۲	دامپروری	۳۶۶۶۳۳۳	۰/۲۲	۲۳۰۸۶	۰/۱۴	۲۵۳۶۷۰	۰/۲
۳	زغال سنگ، آهن و مس	۱۳۲۱۶۰۰۵۱	۸/۶۲	۱۰۳۳۸۰	۰/۶۳	۳۳۸۸۷۶۹	۱/۷
۴	برق - آب - گاز	۳۹۳۲۱۹۷۳	۲/۵۲	۳۳۳۳۰۹	۲	۷۲۹۹۶۲۱	۳/۸
۵	روغنها و محصولات غذایی	۹۲۷۶۷۱۲۰	۵/۹۵	۱۵۸۶۳۲	۱	۳۳۴۳۱۸۴	۲/۳
۶	تباکو	۳۰۹۲۶۹۸	۰/۲	۳۰۲۱۵	۰/۲	۸۲۱۰۹۸	۰/۴
۷	منسوجات	۲۰۲۲۴۹۶۴	۱/۳	۲۲۱۲۶۲	۱/۴	۳۲۶۳۵۰۰	۱/۷
۸	پوشاک	۱۱۳۸۱۵۷۰	۰/۷۳	۱۷۶۶۱	۰/۱	۱۳۲۰۶۰۴	۰/۷
۹	محمولات چرمی	۵۳۳۳۲۷۰	۰/۳۳	۳۹۱۰۰	۰/۲۴	۸۰۹۴۲۲	۰/۴
۱۰	چوب	۳۳۱۴۹۳۲	۰/۲۱	۲۱۸۸۸	۰/۱۳	۴۲۸۱۹۶	۰/۲
۱۱	کاشی	۸۱۳۰۸۰۸	۰/۵۲	۹۸۶۰	۰/۳	۱۲۰۸۰۷۵	۰/۶
۱۲	فراوردههای نفتی	۲۵۶۹۴۲۷	۱/۶۵	۲۲۶۱۱	۰/۱۳	۹۷۳۸۷۸	۰/۵
۱۳	محمولات پلاستیکی	۵۸۱۴۱۶۷۶	۳/۷۳	۱۴۴۷۷۳	۰/۸	۴۴۹۴۳۵۲	۱/۴
۱۴	لاستیک و پلاستیک	۱۳۳۷۰۶۱۶	۰/۸۶	۶۷۶۲۲	۰/۴	۱۶۵۶۶۸۲	۰/۹
۱۵	شیشه	۲۱۱۶۳۵۳۴	۱/۳۶	۱۵۰۶۷۴	۰/۹	۳۳۶۰۹۸۱	۱/۸
۱۶	چلچالان	۳۲۹۲۰۲۹	۰/۲۱	۱۱۸۸۴	۰/۱	۵۲۵۳۷۷	۰/۳
۱۷	آهن و فولاد	۱۲۷۰۰۳۶۷۸	۸/۱۵	۲۵۶۳۵۲	۲/۲	۱۱۹۳۳۹۰	۰/۳
۱۸	ماشین آلات با کاربردهای عام و خاص	۵۸۵۱۲۱۱۱	۳/۷۶	۲۶۶۹۲۱	۱/۵	۶۲۰۶۲۹۱	۲/۴
۱۹	ماشین آلات دفتری و محاسباتی	۴۰۴۳۶۰۶	۰/۲۶	۹۵۳۳	۰/۱	۳۲۰۵۲۷	۰/۲

بررسی اشتغال‌زایی

۰/۹	۱۶۰۷۳۴۹	۰/۵	۷۳۵۳۳	۰/۸۹	۱۳۷۹۵۸۰۳	ماشین‌آلات الکتریکی	۲۰
۰/۷	۱۱۸۳۳۱۰	۰/۳	۵۵۱۰۵	۱/۰۳	۱۶۰۵۶۳۷۱	راديو و تلویزیون و مجازات	۲۱
۰/۵	۹۱۸۵۸۷	۰/۴	۵۷۴۶۸	۰/۳۶	۵۶۳۹۵۵۴	مصنوعات پلاستیکی - آبتکی	۲۲
۱/۸	۳۳۲۲۹۷۶	۰/۷	۱۱۰۲۰۵	۴	۶۲۲۶۲۹۸۵	وسایل نقلیه موتوری	۲۳
۰/۴	۷۰۳۹۰۶	۰/۳	۳۳۹۱۸	۰/۳۴	۵۳۴۰۹۰	تجهیزات حمل و نقل	۲۴
۰/۱	۱۳۳۴۰۰	۰/۶	۹۱۶۲۶	۰/۲۷	۴۱۸۵۲۳۹	جواهرات و کالاهای منفرقه طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۲۵
۷/۴	۱۳۹۰۱۷۹۹	۸	۱۲۹۲۲۷۵	۵/۸۸	۹۱۵۵۵۲۴	ساختنمان	۲۶
۶/۵	۱۲۲۰۳۲۶	۱۷/۸	۷۸۷۵۵۸	۱۱/۰۹	۱۷۲۷۹۸۵۶	خدمات صندل‌فروشی و خردفروشی	۲۷
۰/۸	۱۵۷۱۱۱۲	۰/۷	۱۱۵۵۰۵	۱/۲۸	۱۹۹۸۳۶۱۴	رستوران - هتل	۲۸
۸	۱۵۰۴۲۷۵	۹/۵	۱۵۴۰۰۸۵	۷/۵۱	۱۱۷۰۲۷۳۳۲	حمل و نقل و پست و مجازات	۲۹
۵/۴	۱۰۱۹۴۵۵	۱/۲	۲۰۰۵۰۴	۱/۴۴	۲۲۵۲۹۰۴	خدمات مالی	۳۰
۳/۲	۶۰۸۹۵۴۷	۱/۸	۲۹۲۷۲۴	۷/۸۹	۱۲۷۸۹۷۰۶	خدمات اجاره، کرایه و دولتی	۳۱
۱۴/۸	۲۷۸۵۲۴۳	۵/۱	۸۳۰۶۲۲	۳/۴۱	۵۳۱۷۶۸۴۱	خدمات اداری، دفاعی، تأمین اجتماعی	۳۲
۱۳/۷	۲۵۷۸۶۴۴	۵/۶	۹۱۰۳۴۲	۲/۲۲	۳۴۶۴۰۱۰۷	خدمات آموزشی	۳۳
۴/۴	۸۳۳۳۹۷	۲	۳۱۸۷۱۸	۱/۷۱	۲۶۶۰۴۱۷۱	خدمات پزشکی و بهداشتی	۳۴
۷/۶	۴۹۲۶۵۸	۳/۱	۵۰۳۱۰۳	۱/۰۶	۱۶۴۶۷۸۰۰	خدمات اجتماعی، دینی و فرهنگی	۳۵
۱۰۰	۱۸۸۶۲۹۸۲۴	۱۰۰	۱۶۱۸۱۰۱۶	۱۰۰	۱۵۵۷۸۰۷۱۰۹	جمع	

منبع: مصاحبات تحقیق

۲. هزینه ایجاد یک فرصت شغلی تمام وقت بر حسب تقاضای نهایی

افزایش تقاضای نهایی یک بخش سبب ایجاد پتانسیل اشتغال در همان بخش و دیگر بخشها می‌گردد. ضریب فزاینده اشتغال‌زایی مبین افزایش فرصتهای شغلی در تمام بخشها در صورت افزایش تقاضای نهایی آن بخش می‌باشد. معکوس ضریب تکاثر اشتغال‌زایی نشاندهنده هزینه لازم برای ایجاد یک فرصت شغلی است و فرصت شغلی ایجاد شده به صورت مجموع اشتغال ایجاد شده مستقیم و غیرمستقیم است، بدین معنی که اگر a ریال افزایش در تقاضای نهایی بخش Z سبب ایجاد یک فرصت شغلی می‌شود، به دلیل وجود روابط بین صنایع، تنها قسمتی از این فرصت شغلی در خود بخش ایجاد می‌گردد و قسمت دیگر در میان بخشهای پیشین آن توزیع می‌شود. هرچه ضریب تکاثر اشتغال‌زایی کمتر باشد، هزینه ایجاد اشتغال بیشتر می‌گردد. بر اساس جدول ۲، بخش زغال سنگ، آهن و مس (۳) با ۸۱۹۶۷۲۰۰۰ ریال، بیشترین هزینه ایجاد شغل را دارد و پس از آن فراورده‌های نفتی (۱۲) با ۳۲۳۶۲۴۰۰۰ ریال و خدمات اجاره، کرایه و دلالی (۳۱) با ۱۹۰۱۱۰۰۰۰ ریال قرار دارند. کمترین هزینه ایجاد شغل به بخشهای کشاورزی (۱) با ۲۲۵۹۳۰۰۰ ریال، خدمات اجتماعی، دینی و فرهنگی (۳۵) با ۲۸۳۲۰۰۰۰ ریال و روغنها و محصولات غذایی (۵) با ۳۱۰۰۰۰۰۰ ریال اختصاص دارد.

جدول ۲. هزینه ایجاد یک فرصت شغلی تمام وقت بر حسب تقاضای نهایی برای جدول ۳۵

بخشی داده - ستانده سال ۱۳۸۰

شماره بخش	نام بخش	هزینه ایجاد یک فرصت شغلی تمام وقت (ریال)
۱	کشاورزی	۲۲۵۹۳۰۰۰
۲	ماهگیری	۶۳۰۹۰۰۰۰
۳	زغال سنگ، آهن و مس	۸۱۹۶۷۲۰۰۰
۴	برق - آب - گاز	۷۰۷۷۱۰۰۰
۵	روغنها و محصولات غذایی	۳۱۰۰۰۰۰۰
۶	تباکو	۳۱۸۰۰۰۰۰

بررسی اشتغال‌زایی

ادامه جدول ۲

۳۸۸۰۰۰۰۰	منسوجات	۷
۶۵۰۶۰۰۰۰	پوشاک	۸
۴۳۷۰۰۰۰۰	محصولات چرمی	۹
۴۳۸۰۰۰۰۰	چوب	۱۰
۳۵۰۳۰۰۰۰	کاغذ	۱۱
۳۲۳۶۲۴۰۰۰	فراورده‌های نفتی	۱۲
۱۲۹۸۷۰۰۰۰	محصولات پتروشیمی	۱۳
۶۲۴۲۰۰۰۰	لاستیک و پلاستیک	۱۴
۷۰۷۷۰۰۰۰	شیشه	۱۵
۸۰۴۵۰۰۰۰	مبلمان	۱۶
۵۲۸۵۰۰۰۰	آهن و فولاد	۱۷
۶۸۲۵۰۰۰۰	ماشین‌آلات با کاربردهای عام و خاص	۱۸
۱۰۸۹۳۰۰۰۰	ماشین‌آلات دفتری و محاسباتی	۱۹
۷۴۶۸۲۰۰۰	ماشین‌آلات الکتریکی	۲۰
۵۹۸۱۰۰۰۰	رادیو و تلویزیون و مخابرات	۲۱
۵۰۱۰۰۰۰۰	محصولات پزشکی - اپتیکی	۲۲
۵۱۴۱۰۰۰۰	وسایل نقلیه موتوری	۲۳
۴۰۸۱۶۰۰۰	تجهیزات حمل و نقل	۲۴
۳۱۱۹۰۰۰۰	جواهرات و کالاهای متفرقه طبقه‌بندی در جای دیگر	۲۵
۴۱۱۸۰۰۰۰	ساختمان	۲۶
۵۱۱۵۰۰۰۰	خدمات عمده‌فروشی و خرده‌فروشی	۲۷
۵۴۸۵۰۰۰۰	رستوران - هتل	۲۸
۵۳۷۰۰۰۰۰	حمل و نقل و پست و مخابرات	۲۹
۸۶۴۳۰۰۰۰	خدمات مالی	۳۰
۱۹۰۱۱۰۰۰۰	خدمات اجاره، کرایه و دلالی	۳۱
۵۳۳۶۰۰۰۰	خدمات اداری، دفاعی، تأمین اجتماعی	۳۲
۳۵۱۱۰۰۰۰	خدمات آموزشی	۳۳
۶۶۳۱۰۰۰۰	خدمات پزشکی و بهداشتی	۳۴
۲۸۳۲۰۰۰۰	خدمات اجتماعی، دینی و فرهنگی	۳۵

منبع: محاسبات تحقیق

۳. رتبه‌بندی بخشهای اقتصاد ایران طبق جدول ۵۱۵ - ستانده ۳۵ بخشی سال ۱۳۸۰ بر مبنای

روش کَشش ۵۱۵ - ستانده

طبق جدول ۳، بخشهایی که بیشترین کَشش تولید کل را دارند عبارتند از: ساختمان (۲۶)، روغن‌ها و محصولات غذایی (۵)، وسایل نقلیه موتوری (۲۳). از طرف دیگر بخشهایی که کمترین کَشش تولید کل را دارند عبارتند از: چوب (۱۰)، کاغذ (۱۱) و جواهرات و کالاهای متفرقه طبقه‌بندی شده در جای دیگر (۲۵). همان طور که گفته شد، بیشترین کَشش تولید کل مربوط به بخش ساختمان (۲۶) است؛ یعنی اگر تقاضای نهایی بخش ساختمان یک درصد تغییر (افزایش - کاهش) یابد، تولید کل اقتصاد ۰/۱۵۲۷۸ درصد تغییر (افزایش - کاهش) می‌یابد. تفسیر دیگر بخشها نیز به همین صورت می‌باشد.

روشن است که هرچه کَشش تولید کل یک بخش بیشتر باشد، آن بخش می‌تواند تحرک بیشتری در کل اقتصاد ایجاد نماید. در تقسیم‌بندی بخشها براساس کَشش اشتغال کل، بخشهای کشاورزی (۱)، روغن‌ها و محصولات غذایی (۵) و ساختمان (۲۶) با کَشش‌ترین بخشهای اشتغال‌زای کشورند. با کَشش‌ترین بخش اشتغال‌زای کشور، کَششی معادل ۰/۲۱۷۴۹ دارد، بدین معنی که با ۱۰ درصد افزایش در تقاضای نهایی بخش کشاورزی، ۲/۱۷۴۹ درصد بر کل شاغلان کشور افزوده می‌گردد. بخشهایی که ضعیف‌ترین کَشش اشتغال را دارند عبارتند از: محصولات چوب (۱۰)، ماشین‌آلات دفتری، محاسباتی (۱۹) و کاغذ (۱۱). در تقسیم بخشها براساس کَشش درآمد کل، بخشهای خدمات اداری - دفاعی و تأمین اجتماعی (۳۲)، خدمات آموزشی (۳۳)، ساختمان (۲۶) بیشترین درآمدزایی را در بین بخشهای اقتصاد کشور دارند. برای مثال با ۱۰ درصد افزایش در تقاضای نهایی بخش ۳۲، ۱/۸۶ درصد درآمد کل اقتصاد (جبران خدمات کل اقتصاد) زیاد می‌گردد. از نظر کَشش تولید مستقیم، بخشهای ماشین‌آلات دفتری و محاسباتی (۱۹)، رادیو و تلویزیون و مخابرات (۲۱) و محصولات پزشکی و اپتیکی (۲۲) در رتبه اول تا سوم قرار دارند و بخشهای چوب (۱۰)، ماشین‌آلات با کاربرد عام و خاص (۱۸) و کاغذ (۱۱) سه رده آخر را به خود اختصاص

بررسی اشتغال‌زایی

داده‌اند. از مقایسه کَششهای کل تولید و اشتغال به بخشی از ساختار اقتصادی کشور می‌توان پی‌برد. از میان ۱۰ بخش اول رتبه‌بندی کَشش تولید، ۷ بخش در میان ۱۰ رده اول کَشش اشتغال قرار گرفته‌اند و تنها بخشهای مواد و محصولات شیمیایی (۱۳)، خدمات آموزشی (۳۳) و خدمات اجتماعی، دینی و فرهنگی (۳۵) در میان رتبه‌بندی ۱۰ بخش اول کَشش تولید قرار ندارند. در حقیقت می‌توان گفت بخشهایی که از نظر کَشش تولید دارای اولویت هستند از طریق کَشش اشتغال هم جایگاه مناسبی را به خود اختصاص داده‌اند. این همبستگی در مقایسه بین کَششهای مستقیم تولید و اشتغال و درآمد مشهودتر است (ضریب همبستگی ۱۰۰ درصد است) و به همین ترتیب رتبه‌بندی بخشها همانند هم صورت گرفته است.

صندوق بین‌المللی پول (۲۰۰۲) نشان داده است که به رغم نرخ رشد بالای تولید در ایران، نرخ رشد اشتغال نسبتاً ناچیز است. مقایسه کَشش تولید کل و کَشش اشتغال کل این فرضیه را تا حدود زیادی تأیید می‌کند. از ۳۵ بخش موجود تنها ۷ بخش کشاورزی (۱)، روغن‌ها و محصولات غذایی (۵)، مواد و محصولات شیمیایی (۱۳)، ساختمان (۲۶)، خدمات عمده‌فروشی و خرده‌فروشی (۲۷)، خدمات اداری، دفاعی و تأمین اجتماعی (۳۲) و خدمات آموزشی (۳۳) از این قاعده مستثنی هستند؛ یعنی کَشش تولید کل آنها از کَشش اشتغال کل مربوط کمتر است. در ۲۸ بخش دیگر، کَشش تولید کل بیش از کَشش اشتغال است و به عبارت دیگر شدت کاربری کمتری دارند^۱. بنابراین الزاماً سیاستهای رشد‌محور نمی‌توانند اشتغال‌زا باشند.

۱. مقدار کَشش تولید، اشتغال و درآمد بخش ۱۰ منفی شده است. این منفی بودن به معنای وجود رابطه معکوس میان اشتغال‌زایی - درآمدزایی و تولید بیشتر با تقاضای نهایی نیست بلکه به دلیل وجود تغییرات منفی در موجودی انبارهاست. در این حالت می‌توان قدر مطلق کَششها را در تفسیر و سیاستگذاری مورد استفاده قرار داد.

اقتصاد کشاورزی و توسعه - سال هفدهم، شماره ۶۷

جدول ۳: کشت تولید، اشتغال، درآمد برای ۳۵ بخش جدول داده-ستانده سال ۱۳۸۰

شماره بخش	نام بخش	کشت تولید کل	کشت اشتغال کل	کشت درآمد کل	کشت مستقیم تولید	کشت اشتغال مستقیم	کشت درآمد مستقیم
۱	کشاورزی	۰/۰۹۳۰۲۷	۰/۰۱۷۲۴۹	۰/۰۰۲۲۴	۰/۰۶۲۷۹۵	۰/۰۶۲۷۸۴	۰/۰۶۲۷۲۵
۲	ماهیگیری	۰/۰۰۴۴۵	۰/۰۰۲۹۶	۰/۰۰۳۴۱۷	۰/۰۸۲	۰/۰۸۱۶	۰/۰۸۱۹
۳	زغال سنگ، آهن و مس	۰/۰۰۵۲۴	۰/۰۰۹۶۲	۰/۰۰۲۳۲۷	۰/۰۸۰۱۹	۰/۰۸۵۸۴	۰/۰۸۰۰۲
۴	برق - آب - گاز	۰/۰۰۸۲۹	۰/۰۰۵۳۹	۰/۰۰۱۰۰۵	۰/۰۲۹۷۹۹	۰/۰۲۹۷۷	۰/۰۲۹۷۹۹
۵	روغن‌ها و محصولات غذایی	۰/۰۱۴۶۹	۰/۰۱۶۸۲۲	۰/۰۵۸۹۴	۰/۰۹۶۳۳۲	۰/۵۵۸۱۲	۰/۰۹۶۳۳۹
۶	تباکو	۰/۰۰۴۳۱	۰/۰۰۶	۰/۰۰۵۵۳	۰/۵۷۶۶	۰/۵۷۶۶	۰/۵۷۶۶
۷	منسوجات	۰/۰۰۲۳۱	۰/۰۰۲۰۹۴	۰/۰۰۲۱۰۳۶	۰/۰۸۷۰۵	۰/۰۸۷۰۵	۰/۰۸۷۰۲
۸	پوشاکی	۰/۰۰۱۹۵۹	۰/۰۱۱۴	۰/۰۰۱۸۳۸	۰/۳۶۱۵۹	۰/۳۶۱۵۹	۰/۳۶۱۵۸
۹	محصولات چرمی	۰/۰۰۰۸۱۴	۰/۰۰۰۹۴۴	۰/۰۰۰۷۸۴	۰/۰۰۸۰۹	۰/۰۰۸۰۸	۰/۰۰۸۰۸
۱۰	چوب	-۰/۰۰۰۲۱۱	-۰/۰۰۰۱۸	-۰/۰۰۰۱۸	-۰/۰۰۶۵	-۰/۰۰۶۴۹۱	-۰/۰۰۶۵
۱۱	کاغذ	۰/۰۰۰۵۶	۰/۰۰۰۱۹۵	۰/۰۰۰۲۷۳	۰/۰۰۰۹۴	۰/۰۰۰۷۵۸	۰/۰۰۰۷۹
۱۲	فراورده‌های نفتی	۰/۰۰۱۷۲۵	۰/۰۰۰۲۷۸	۰/۰۰۰۶۵۱	۰/۰۰۶۱۶	۰/۰۰۹۵۷	۰/۰۰۶۱۶۱۲
۱۳	محصولات پیروشیمی	۰/۰۰۱۸۷۹	۰/۰۰۷۰۵۷	۰/۰۰۱۲۵۴	۰/۵۹۷۶۵	۰/۵۵۳۳	۰/۵۵۷۶۱
۱۴	لاستیک و پلاستیک	۰/۰۰۰۳۲۶	۰/۰۰۰۱۹۸	۰/۰۰۰۲۷۵	۰/۰۲۲۷۸	۰/۰۲۲۸۰۲	۰/۰۲۲۷۷۹
۱۵	شیشه	۰/۰۰۰۵۵	۰/۰۰۰۳۵۸	۰/۰۰۰۵۷۳	۰/۰۱۹۵۸	۰/۰۱۹۵۹۹	۰/۰۱۹۵۸
۱۶	سیمان	۰/۰۰۵۳۶	۰/۰۰۰۲۸۷	۰/۰۰۰۵۵۷	۰/۰۷۴۸۸	۰/۰۷۴۰۸	۰/۰۷۴۷۹
۱۷	آهن و فولاد	۰/۰۰۲۴۲۴	۰/۰۰۲۰۱۶	۰/۰۰۲۳۷۸	۰/۰۶۲۷۹۱	۰/۰۶۲۵۳۳	۰/۰۶۲۷۷۸
۱۸	ماشین‌آلات کاربردهای عام و خاص	۰/۰۰۶۹۱۶	۰/۰۰۱۵۶۱	۰/۰۰۵۳۵	۱/۹۴۹۶	۱/۹۴۶۵	۱/۹۴۵۹
۱۹	ماشین‌آلات دقتی و حساباتی	۰/۰۰۰۴۷۸	۰/۰۰۰۱۸۱	۰/۰۰۰۳۱۵	۰/۰۰۴۳۸	۰/۰۰۴۹۴	۰/۰۰۴۳۵

بررسی اشتغال‌زایی

۱/۱۷۶۸	۱/۱۷۶۸	۱/۱۷۶۸	۰/۰۱۵۳۳	۰/۰۰۹۹۹	۰/۰۱۸۴۹	ماشین‌آلات الکتریکی	۲۰
۶/۰۴۳۵	۶/۰۴۹۴	-/۰۰۶۵	۰/۰۱۱۳۳	۰/۰۰۷۸۴	۰/۰۱۷۸	رادیو و تلویزیون و مغایرات	۲۱
۱/۱۷۶۸	۱/۱۷۶۸	۱/۱۷۶۸	۰/۰۰۸۴۴	۰/۰۰۶۲۶	۰/۰۰۸۱۵	محصولات پستی - اینتیکی	۲۲
۴/۳۶۲۶۶	۴/۳۶۴۰۷	۴/۳۶۳۳	۰/۰۷۹۱۳	۰/۰۵۲۲۲	۰/۱۲۱۰۳۲	وسایل نقلیه موتوری	۲۳
۲/۱۷۳۶	۲/۱۷۳۴	۲/۱۷۳۹	۰/۰۰۸۶۶	۰/۰۰۶۴۹	۰/۰۱۰۰۲۱	تجهیزات حمل و نقل	۲۴
۱/۴۶۸۴	۱/۴۶۲۸	۱/۴۶۸۵	۰/۰۰۱۸۱	۰/۰۰۴۶۶	۰/۰۰۳۶۵	جواهرات و کالاهای متفرقه طبقه‌بندی در جای دیگر	۲۵
۲/۴۰۷۵	۲/۴۰۷۲۶	۲/۴۰۸۰۳	۰/۱۵۶۹۲	۰/۱۴۰۲۷	۰/۱۵۲۷۸	ساختمان	۲۶
۰/۸۹۳۴۸	۰/۷۹۳۷۱	۰/۷۹۳۷	۰/۰۴۲۷۱	۰/۱۲۸۲۷	۰/۱۰۰۴۱	خدمات عیدموتوری و خوردموتوری	۲۷
۰/۹۰۱۵۳	۰/۹۰۱۳۲	۰/۹۰۱۵۴	۰/۰۰۸۳۷	۰/۰۲۱۷۷	۰/۰۲۶۴۶	رستوران - هتل	۲۸
۰/۶۵۳۰۳	۰/۶۵۲۷۱	۰/۶۵۳	۰/۰۴۵۹۹	۰/۰۶۵۷۲	۰/۰۶۳۸۵	حمل و نقل و پست و مغایرات	۲۹
۰/۸۹۶۵	۰/۸۹۴۵۷	۰/۸۹۶۶	۰/۰۱۷۳۳	۰/۰۰۴۵۸	۰/۰۰۵۹۳	خدمات مالی	۳۰
۰/۶۳۹۱	۰/۶۳۸۸۱	۰/۶۳۹۱	۰/۰۳۰۲۵	۰/۰۳۵۳	۰/۱۰۱۳۳	خدمات اجاره، کرایه و دلالتی	۳۱
۰/۳۱۹۹	۰/۳۱۹۵۵	۰/۳۱۹۹	۰/۱۸۶۵۵	۰/۰۷۲۹۶	۰/۰۶۳۷۵	خدمات اداری، دفاعی، تأمین اجتماعی	۳۲
۰/۸۰۴۶	۰/۸۰۳۸۲	۰/۸۰۴۶۶	۰/۱۶۸۸۶	۰/۰۷۶۵۵	۰/۰۳۶۱۶	خدمات آموزشی	۳۳
۰/۹۹۷۰۷	۰/۹۹۶۴	۰/۹۹۷	۰/۰۵۵۳۳	۰/۰۲۹۴۵	۰/۰۳۰۸۶	خدمات پزشکی و بهداشتی	۳۴
۱/۰۱۸۳۸۴	۱/۰۱۸۲۵	۱/۰۱۸۴۹	۰/۰۰۷۸۷	۰/۰۳۶۵۲	۰/۰۱۷۷۸	خدمات اجتماعی، دینی و فرهنگی	۳۵

منبع: محاسبات تحقیق

اقتصاد کشاورزی و توسعه - سال هفدهم، شماره ۶۷

۴. مقایسه نتایج جدول داده- ستانده سالهای ۱۳۷۰ و ۱۳۸۰ و نتایج سرشماری های نفوس و مسکن ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵

جدول ۴ نتایج توزیع شاغلان ۱۰ ساله و بیشتر را برحسب ۳ بخش عمده فعالیت اقتصادی (درصد) طبق نتایج سرشماری ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ نشان می دهد.

جدول ۴. نتایج توزیع شاغلان ۱۰ ساله و بیشتر بر حسب ۳ فعالیت عمده اقتصادی براساس

نتایج سرشماری های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵

سال ۱۳۸۵	سال ۱۳۷۵	بخشهای عمده فعالیت
٪۲۲/۲۷	٪۲۳/۰۴	کشاورزی
٪۲۶/۵۱	٪۳۰/۷	صنعت
٪۴۸/۷۳	٪۴۴/۵	خدمات
٪۲/۴۶	٪۱/۷۶	فعالتهای نامشخص و اظهار نشده
٪۱۰۰	٪۱۰۰	جمع

منبع: نتایج سرشماری مرکز آمار ایران - آبان ۱۳۸۵

نتایج حاصل از پژوهش کشاورز حداد (۱۳۸۳) که با استفاده از جدول داده - ستانده سال ۱۳۷۰ صورت گرفت نشان داد که ۱۰ بخش زیر بیشترین کشش اشتغالزایی را داشته اند: ساختمانهای زیربنایی و مسکونی و سایر؛ صنعت تولید مواد غذایی؛ خدمات امور عمومی، دفاعی و انتظامی؛ زراعت و دامپروری؛ خدمات عمده فروشی و خرده فروشی؛ خدمات آموزشی؛ صنعت ماشین آلات صنعتی و ادوات کشاورزی؛ سایر محصولات صنعتی؛ صنعت پوشاک؛ صنعت منسوجات، قالی و قالیچه. بنابراین از ۱۰ بخش، ۱ بخش در رده کشاورزی، ۶ بخش در رده صنعت و ۳ بخش در رده خدمات هستند. از طرف دیگر در پژوهش حاضر ۱۰ بخشی که از نظر کشش اشتغال کل در صدر قرار دارند عبارتند از: کشاورزی؛ روغنها و محصولات غذایی؛ ساختمان؛ خدمات عمده فروشی و خرده فروشی؛ خدمات اداری، دفاعی و تأمین اجتماعی؛ خدمات آموزشی؛ مواد و محصولات شیمیایی؛ خدمات حمل و نقل، پست و

بررسی اشتغال‌زایی

مخابرات؛ وسایل نقلیه موتوری؛ خدمات اجتماعی و دینی و فرهنگی. بنابراین از ۱۰ بخش، ۱ بخش در رده کشاورزی، ۴ بخش در رده صنعت و ۵ بخش در رده خدمات قرار دارند.

نتایج فوق را می‌توان در قالب جدول ۵ مقایسه کرد.

جدول ۵. رتبه‌بندی ۱۰ بخش دارای بیشترین کسش اشتغال‌زایی طبق دو تحقیق انجام

گرفته روی جداول داده-ستانده ۱۳۷۰ و ۱۳۸۰ برحسب سه فعالیت عمده اقتصادی

تعداد بخشهای کلیدی		نام بخش
جدول ۱۳۸۰	جدول ۱۳۷۰	
۱	۱	کشاورزی
۴	۶	صنعت
۵	۳	خدمات
۱۰	۱۰	جمع

منبع: محاسبات تحقیق

بنابراین، نتایج حاصل از تحقیق روی جدول داده - ستانده سال ۱۳۸۰ از نظر رتبه‌بندی با نتایج حاصل از سرشماری سال ۱۳۸۵ مطابقت دارد. طبق این جدول بخش خدمات بیشترین کسش اشتغال‌زایی را داراست و بخشهای صنعت و کشاورزی در رتبه‌های بعدی قرار دارند. این رتبه‌بندی همانند نتایج توزیع شاغلان ۱۰ ساله و بیشتر کشور برحسب ۳ بخش عمده فعالیت اقتصادی در سال ۱۳۸۵ می‌باشد.

نتیجه دیگر اینکه تغییرات ساختاری اشتغال در روش کسش داده - ستانده و نتایج حاصل از سرشماری ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ از یک روند تبعیت می‌کنند. با مقایسه یافته‌های تحقیق حاضر و تحقیق کشاورز حداد می‌توان گفت سهم بخش کشاورزی زیاد تغییر نکرده است ولی سهم بخش صنعت از ۱۰ فعالیت برتر از نظر کسش اشتغال کاهش یافته است. در ضمن سهم بخش خدمات زیاد شده است. توزیع شاغلان ۱۰ ساله و بیشتر کاهش ۳/۳٪ درصدی در بخش کشاورزی و همچنین کاهش ۱۳/۶۴٪ درصدی در بخش صنعت را نشان می‌دهد ولی سهم بخش خدمات در اشتغال کشور ۸/۶۸٪ زیاد شده است.

۵. بررسی وضعیت بخشهای کلیدی از نظر تشکیل سرمایه ثابت ناخالص

مقایسه بخشهای کلیدی از دیدگاه اشتغال و تعداد شاغلان در هر بخش اقتصادی با ستون تشکیل سرمایه ثابت ناخالص (جدول ۶)، مبین نارساییهایی در ساختار اقتصاد ایران است. از ۱۰ بخش اول رتبه‌بندی کسب کل اشتغال تنها ۳ بخش ساختمان (۲۶)، وسایل نقلیه موتوری (۲۳)، خدمات عمده‌فروشی و خرده‌فروشی (۲۷) به ترتیب ۴۳/۶۲ و ۱۲/۲۲ و ۹/۵ درصد از سرمایه ثابت ناخالص را به خود اختصاص داده‌اند ولی ۷ بخش دیگر از این لحاظ وضعیت مطلوبی ندارند. بخش ۱ با ۲ درصد، بخش ۲۹ با ۱ درصد و بخش ۳۵ با ۰/۳۵ درصد در رده‌های بعدی قرار دارند. نکته مهم این است که بخشهای ۵، ۳۲، ۳۳ و ۱۳ هیچ سهمی از تشکیل سرمایه ثابت ناخالص ندارند. از طرفی ۹ بخش خدمات از ۳۵ بخش جدول روی هم ۱۲/۷۲ درصد از کل تشکیل سرمایه ثابت ناخالص را دارند، در صورتی که ۴۸/۳۸ درصد از کل شاغلان بالفعل در بخش خدمات مشغول فعالیتند. این وضعیت ایجاب می‌کند که ماهیت مشاغل خدماتی مورد بررسی و شناخت قرار گیرد، بخشهای خدمات غیررسمی و ماهیت آنها تجزیه و تحلیل شود؛ چون سهم بخش غیررسمی در کل اشتغال در نیم قرن اخیر رشد ویژه‌ای داشته است. بخش کشاورزی نیز وضعیت مطلوبی از لحاظ تشکیل سرمایه ثابت ناخالص ندارد. در حالی که این بخش جمعاً ۳۲/۲۴ درصد از کل شاغلان بالفعل را به خود اختصاص داده است، تنها دو درصد از کل تشکیل سرمایه ثابت ناخالص را داراست. نتایج مطالعه اسفندیاری (۱۳۸۱) نیز بر کاربر بودن بخش کشاورزی و نقش ضعیف این بخش در تشکیل سرمایه ثابت ناخالص دلالت دارد.

بررسی اشتغال‌زایی

جدول ۶. تشکیل سرمایه ثابت ناخالص برای ۳۵ بخش در سال ۱۳۸۰ (واحد میلیون ریال)

شماره بخش	نام بخش	تشکیل سرمایه ثابت ناخالص	درصد
۱	کشاورزی	۳۷۱۲۳۳۹	۲/۱۳
۲	ماهیگیری	۰	۰
۳	زغال سنگ، آهن و مس	۰	۰
۴	برق - آب - گاز	۰	۰
۵	روغن‌ها و محصولات غذایی	۰	۰
۶	تنباکو	۰	۰
۷	منسوجات	۵۷۷۹۱	۰/۰۳۳
۸	پوشاک	۰	۰
۹	محصولات چرمی	۰	۰
۱۰	چوب	۳۳۳	۰/۰۰۰۰۱۹
۱۱	کاغذ	۹۱۶۷	۰/۰۰۵۲
۱۲	فراورده‌های نفتی	۰	۰
۱۳	محصولات پتروشیمی	۰	۰
۱۴	لاستیک و پلاستیک	۷۴۱۴۳	۰/۰۴۲۵
۱۵	شیشه	۱۲۱۶۱۹	۰/۰۶۹
۱۶	مبلمان	۱۳۷۴۸۴۸	۰/۷۸۹
۱۷	آهن و فولاد	۸۷۶۰۶۰	۴/۶۹۶
۱۸	ماشین‌آلات با کاربردهای عام و خاص	۲۱۷۲۱۱۱۷	۱۲/۴۷۷
۱۹	ماشین‌آلات دفتری و محاسباتی	۲۰۶۰۶۶۱	۱/۱۸۳
۲۰	ماشین‌آلات الکتریکی	۷۴۰۶۳۳۹	۴/۲۵۴
۲۱	رادیو و تلویزیون و مخابرات	۳۷۶۲۹۰۴	۲/۱۶۱
۲۲	محصولات پزشکی - اپتیکی	۳۲۵۹۷۵۰	۱/۸۷۲
۲۳	وسایل نقلیه موتوری	۲۱۲۷۷۵۸۲	۱۲/۲۲۲
۲۴	تجهیزات حمل و نقل	۲۶۳۴۷۷۶	۱/۵۱۳
۲۵	جواهرات و کالاهای متفرقه طبقه‌بندی شده در جای دیگر	۳۴۷۳۹۵	۰/۱۹۹
۲۶	ساختمان	۷۵۹۳۶۲۳۸	۴۳/۶۲

اقتصاد کشاورزی و توسعه - سال هفدهم، شماره ۶۷

ادامه جدول ۶

۹/۵۴۶	۱۶۶۱۸۳۴۵	خدمات عمده‌فروشی و خرده‌فروشی	۲۷
۰	۰	رستوران - هتل	۲۸
۱/۲۳	۲۱۴۲۰۷۸	حمل و نقل و پست و مخابرات	۲۹
۰	۰	خدمات مالی	۳۰
۱/۶۱۲	۲۸۰۷۱۲۴	خدمات اجاره، کرایه و دلالی	۳۱
۰	۰	خدمات اداری، دفاعی، تأمین اجتماعی	۳۲
۰	۰	خدمات آموزشی	۳۳
۰	۰	خدمات پزشکی و بهداشتی	۳۴
۰/۳۳۲	۵۷۹۰۰۰	خدمات اجتماعی، دینی و فرهنگی	۳۵

منبع: محاسبات تحقیق

۶. جایگاه بخش کشاورزی در میان بخشهای اقتصاد ایران

از لحاظ توان بالقوه اشتغال‌زایی، بخش کشاورزی رتبه نخست را به خود اختصاص داده است و با فاصله زیاد از دیگر بخشها قرارداد. به عبارت دیگر این بخش به صورت بالقوه می‌تواند ۳۰ درصد کل شاغلان اقتصاد ایران را به خود اختصاص دهد و همان‌طور که اشاره شد، نزدیک به ۶۵۰ هزار نفر شکاف بین شاغلان بالفعل و بالقوه در این بخش وجود دارد. از لحاظ توان تولید بالقوه، این بخش در رتبه دوم پس از بخش خدمات عمده و خرده‌فروشی و تعمیراتی قرار دارد، ولی از نظر درآمدزایی بالقوه بخش کشاورزی جایگاه مناسبی ندارد و در رتبه ۱۹ قرار گرفته است. به عبارت دیگر تنها ۱٪ از کل درآمدزایی بالقوه بخشهای اقتصاد ایران مربوط به بخش کشاورزی است.

از لحاظ هزینه یک فرصت شغلی تمام‌وقت، بخش کشاورزی رتبه اول را دارد؛ یعنی به نسبت دیگر بخشهای اقتصاد ایران با صرف کمترین هزینه می‌توان یک شغل تمام‌وقت در این بخش ایجاد نمود. طبق قیمت سال ۱۳۸۰، با صرف ۲۲۵۹۳۰۰۰ ریال می‌توان یک شغل تمام‌وقت در بخش کشاورزی ایجاد کرد. دلیل کم بودن این هزینه به ضریب تکاثر (فزاینده) بالای این بخش بر می‌گردد. مقایسه هزینه ایجاد یک فرصت شغلی تمام‌وقت در بخش

بررسی اشتغال‌زایی

کشاورزی با بخشهایی نظیر فراورده‌های نفتی، مواد و محصولات شیمیایی، وسایل نقلیه موتوری - که از جهات مختلف مورد توجه دولتمردانند - می‌تواند راهنمای مناسبی برای جهت‌دهی سرمایه‌گذاری باشد.

طبق رتبه‌بندی کشتش تولید کل، بخش کشاورزی در رده هفتم قرار دارد. با اینکه در رتبه‌بندی اشتغال کل این بخش رتبه اول را دارد، در رتبه‌بندی کشتش درآمد کل این بخش جایگاه مناسبی ندارد و رده ۱۳ را به خود اختصاص داده است. ناهمگونی بین رتبه‌بندی از لحاظ تولید و اشتغال و درآمد را می‌توان به این صورت تفسیر کرد که سیاستهای اشتغال‌زایی الزاماً نمی‌توانند رشد محور و درآمدزا باشند. مقایسه کشتش داده‌های اشتغال کل و مستقیم در مورد بخش کشاورزی به این صورت تعبیر می‌گردد که بخش کشاورزی بیشتر به صورت غیرمستقیم ایجاد شغل می‌نماید؛ زیرا این بخش که از لحاظ کشتش اشتغال کل در رتبه اول قرار دارد، از لحاظ کشتش اشتغال مستقیم رده ۲۶ را در بین ۳۵ بخش داراست. ایجاد شغل غیرمستقیم از این لحاظ مهم است که این بخش می‌تواند تحریک زیادی در بین دیگر بخشها از لحاظ جذب نیروی کار ایجاد نماید.

بررسی وضعیت بخش کشاورزی از نظر تشکیل سرمایه ثابت ناخالص مبین نارسایی آن می‌باشد، در حالی که این بخش بیشترین تعداد شاغل را به صورت بالفعل به خود اختصاص داده و بیشترین توان اشتغال‌زایی را در بین بخشهای اقتصاد داراست و فقط ۲ درصد از کل تشکیل سرمایه ثابت خالص را به خود اختصاص داده است. ولی بدیهی است بخش کشاورزی از لحاظ کاربری اهمیت فراوانی دارد و رشد این بخش به معنای رشد قسمتی از فرایند توسعه همگانی و حذف موانع اجتماعی و اقتصادی است، ضمن اینکه خوداتکایی در تأمین مواد غذایی و کسب درآمد ارزی در این بخش را نباید از نظر دور داشت.

پیشنهادها

با توجه به نتایج حاصل از جدول داده- ستانده سال ۱۳۸۰ و نتایج سرشماری نفوس و مسکن سالهای ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

اقتصاد کشاورزی و توسعه - سال هفدهم، شماره ۶۷

- باید در کنار اشتغال مستقیم بخشها به اشتغال غیرمستقیم آنها نیز توجه نمود. تولید در هر بخش علاوه بر نیروی کار مستقیم شاغل در آن، نیازمند یک سری نهاده‌های دیگر است که در سایر بخشهای اقتصادی تولید می‌شود. در واقع نیاز به محصولات سایر بخشها موجب ایجاد فرصتهای شغلی در آنها می‌گردد. همان طور که در بخش کشاورزی مشاهده گردید، این بخش بیشتر به صورت غیرمستقیم ایجاد شغل می‌نماید.

- بخش کشاورزی طبق جداول داده - ستانده ۱۳۷۰ و ۱۳۸۰، جزو اولویت‌دارترین بخشهای اشتغال‌زا در اقتصاد ایران بوده است. لذا در شرایط حاضر تشویق این بخش و همین طور صنایع وابسته و جانبی آن کمک شایانی به اشتغال کشور خواهد نمود.

- با توجه به سهم اشتغال بالای بخشهای خدماتی در اقتصاد ایران و سهم ناچیز آنها در تشکیل سرمایه ثابت ناخالص لازم است ماهیت مشاغل و بخشهای غیررسمی (که در قالب بخشهای خدماتی بیشتر خود را نشان می‌دهد) در اقتصاد ایران مورد بررسی قرار گیرد.

منابع

۱. اسفندیاری، علی اصغر (۱۳۸۱)، تشخیص بخشهای کلیدی از دیدگاه اشتغال با استفاده از جدول داده - ستانده‌ها، مجله برنامه و بودجه - ۷۵: ۶۳-۱۱۵.
۲. بیدآباد، بیژن (۱۳۸۳)، ارتباطات بین بخشی و هدفگذاری افزایش اشتغال کشور، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، شماره ۴۶: ۱۰۷-۱۳۵.
۳. سازمان مدیریت و برنامه ریزی (۱۳۸۵)، قانون برنامه چهارم توسعه.
۴. سایت مرکز آمار ایران، جدول داده - ستانده ۱۳۸۰.
۵. سایت مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵.
۶. مرکز آمار ایران (۱۳۷۵)، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن.
۷. مرکز آمار ایران (۱۳۸۰)، آمارگیری از ویژگی‌های اشتغال و بیکاری خانوارها.

..... بررسی اشتغال‌زایی

۸. کشاورز حداد، غلامرضا (۱۳۸۳)، ارزیابی پتانسیل‌های اشتغال‌زایی بخش‌های مختلف

اقتصاد ایران، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران، شماره ۱۸: ۳۹-۵۶.

9. Tarahomi, Farhad (2008), Importance of financial sectors in invention occupation in Iran's economy, Paper accepted at 48th Congress of the European Regional Science Association, Department of Civic Design, University of Liverpool, at: WWW.ERSA.org

